ASSAIG

Sira Abenoza: «L'ésser humà és impur»

L'assaig 'No consentiràs pensaments impurs', de la doctora en filosofia i directora de La Casa dels Clàssics Sira Abenoza, completa la col·lecció Deu Manaments de Fragmenta

— Sofia Vilella Pujol
@svilellapujol @vivivi_xii

17/01/2025 Faves Tendres #252

La col·lecció Deu Manaments de Fragmenta es completa amb la publicació de l'assaig *No consentiràs pensaments impurs,* de la doctora en filosofia i directora de La Casa dels Clàssics **Sira Abenoza**. Hem conversat amb ella sobre les implicacions del novè manament, que, prohibint els pensaments que no són purs, anul·la la possibilitat de fer preguntes i raonar. Abenoza fa una lectura actualitzada del precepte i el vincula amb gran part dels malestars individuals i socials que experimentem avui en dia.

Sira Abenoza | Foto: Agus Izquierdo

M'agradaria començar parlant de l'especificitat dels dos últims manaments, que passen de l'exterior a l'interior; de l'acció al pensament i al desig.

Del primer al vuitè, els manaments se centren a condicionar-nos o a donar-nos ordres pel que fa a les nostres accions, en general en negatiu, tot i que també hi ha formulacions en positiu. Es fixen en el que un bon cristià o una bona persona hauria de fer o deixar de fer. M'imagino que en algun moment arriba la consciència que, de la conducta humana, la dimensió més rellevant no és el que fem, que per descomptat també té importància, sinó l'arrel de tot això. I l'arrel de tot això està en el pensament i en el desig, en la raó i en la passió. És molt interessant com en el novè i el desè manament la doctrina s'enfoca cap a aquestes altres dues dimensions i les ataca, perquè s'adona, suposo, que si no atenem a la dimensió de la raó i de la passió serà molt difícil de controlar els humans.

Tu com entens la relació entre el pensament i el desig? Al llibre dius que «estan vinculats i alhora són autònoms» i també que «es performen l'un a l'altre».

La tradició filosòfica proposa que allò que diferencia els éssers humans de les altres espècies animals és el pensament, el fet que tenim raó. La raó és el que ens permet ser lliures i decidir a propòsit de la nostra conducta. Però al llarg de la història hi ha hagut filòsofs que no han donat un paper tan secundari a la dimensió emocional i del desig, i han anat alertant-nos que aquesta també és una part rellevant del qui som i del què som. Ara la neurociència ho ha fet encara més clar. **Zubiri**, a començaments del segle passat, encunyava el concepte de *la inteligencia sintiente*. Avui **Damásio** i altres pensadors de l'àmbit de la neurociència defensen la idea que en realitat els humans són fonamentalment éssers que senten i que són capaços d'elaborar i dotar de paraula allò que senten.

En funció del paradigma que defensem, definirem el mecanisme de manera diferent. Si som éssers sensibles, estem exposats al món: el món ens arriba i ens provoca sentiments, emocions i desitjos, i a partir d'aquí reflexionem a propòsit d'aquestes emocions o aquests desitjos. A través de la reflexió, els desitjos es performen. Això, d'alguna manera, seria el propòsit que neix en **Plató** i que després s'estén amb altres autors; aquesta idea que l'ésser humà ha de ser capaç, a partir de la raó, de controlar les baixes passions o els desitjos. A partir de les meves virtuts intel·lectuals haig de ser capaç d'aturar, de dominar, de modelar, de controlar els desitjos que tinc. Però a la vegada també es dona el cicle invers: a partir del llenguatge, que és l'eina a través de la qual ens comuniquem amb els altres, puc adquirir o desenvolupar pensament que a la vegada activi el meu desig, les meves emocions. Per tant, hi ha aquesta bidireccionalitat, i és interessant com el novè i el desè manament en el fons tenen aquesta retroalimentació.

Què creus que passaria si no existís la repressió del pensament i del desig que s'exerceix des del novè i el desè manament? Pot haver-hi relació entre humans sense aquests límits?

Una cosa que crec que és important puntualitzar és que el desig —i en això segueixo Plató amb el que proposa en el *Convit*— és sempre desig d'allò que no tenim. Allò que ja tenim no ho desitgem. És un pèl tràgic. El desig generalment s'activa a partir de la prohibició; això amb els menuts és molt clar: digue-li a un nen que no pot tocar alguna cosa i serà el que més ganes tindrà de tocar. I això en realitat ho carreguem al llarg de tota la vida, té moltes derivacions a nivell afectiu i material. Si no tinguéssim una coacció pel que fa al nostre desig, hi ha alguna cosa que em fa pensar que, de manera paradoxal, l'apaivagaríem. Per tant no tinc clar que les prohibicions siguin la millor via per domesticar-lo o calmar-lo. Però esclar, la pregunta seria: què és el desig en estat natural, sense coacció o intervenció externa? És una pregunta que no té resposta, perquè mai no hi ha desig no intervingut. Aquí apareixen teories com la de **Rousseau**, que proposa l'imaginari que l'home en estat natural —abans d'existir la propietat privada i, per tant, abans d'existir la desigualtat— és un ésser sense males intencions ni mals desitjos; ja li està bé allò que té, està satisfet amb allò que té al voltant.

Sira Abenoza | Foto: Agus Izquierdo

El problema potser és que venim d'un ideari, d'una educació i d'una religió, especialment la catòlica, molt centrada en la prohibició del desig com a mecanisme de control, mentre que això, en realitat, ha generat desitjos més perversos —potser el món de l'Església hi té alguna cosa a veure. I a la vegada hem construït un sistema econòmic que s'alimenta d'alimentar el nostre desig. El capitalisme construeix mercats al voltant de desitjos que tenim latents. Està constantment alimentant el desig, sabent que, com ja ens advertia Plató, les baixes passions són un cavall desbocat; si hi ha un mercat capaç de crear un ganxo per a aquell cavall desbocat, tindrà les vendes assegurades gairebé a perpetuïtat. Aquesta esquizofrènia en què ens hem instal·lat no ens ha ajudat gens, com a civilització, a relacionar-nos d'una manera més sana o més equilibrada amb el desig, reconeixent que existeix i que és un motor necessari per a l'acció. Per exemple, el coneixement no existiria sense el desig de saber. El desig és motor de moltes coses bones. El problema, jo crec, és que no ens hi hem sabut relacionar bé: ens ha fet por, la religió l'ha volgut controlar, i, d'altra banda, ens n'hem aprofitat per uns fins que socialment i política són gaire desitjables.

Ara fa uns mesos conversava amb la Maria Sevilla sobre el seu

llibre *No desitjaràs els béns del proïsme*, i vam parlar molt sobre el plaer dels límits, sobre els avantatges que poden tenir. Per això t'ho preguntava, perquè és un tema que m'ha quedat rondant pel cap.

Sí, el límit és molt plaent. I en els nens ho veus, que te'l demanen, que no tenir límits els desorienta. Una economia que va creant mercats sense límits ens buida de líbido. Quan la música s'escoltava només en vinils o CDs, en objectes comptats, era molt diferent que ara, que tenim accés a música infinita. Si has viscut la diferència veus com aquell àmbit se t'ha buidat de desig, perquè, com deia, el desig és desig d'allò que no tenim.

Anant al novè manament, per mi el principal problema de com està plantejada la idea de no consentir pensaments impurs és la noció de la impuresa. Crec que ens ha fet molt de mal. És causant de malaltia mental i també moral, social i política. Aquesta prohibició dels pensaments impurs, què provoca? D'una banda, amb la formulació del «no consentiràs», té aquesta cosa orwelliana o totalitària que ens diu que hem de ser vigilants del nostre pensament, però també del pensament dels altres. Per tant, introdueix un estat policial de la ment, cosa que és terrible. I, d'altra banda, la noció d'impuresa tampoc ens és gens útil, perquè, a més de derivar en patologies individuals i socials, no té en compte que el pensament sempre és impur.

> Hem de poder pensar i no ens hem de preocupar de si el pensament és pur o impur. Però en canvi sí que hem d'atendre la possibilitat que hi hagi pensaments que siguin perillosos. — Sira Abenoza

Els humans estem entre la resta d'espècies animals i els déus, som una espècie estranya. Si mirem cap als altres animals, la introducció del pensament és un acte contra natura, un acte de violència respecte del món. La resta d'espècies estan en el món, acceptant-lo; d'alguna manera, estan «enganxats» al món, amb aquesta idea de **Heidegger**. Mentre que nosaltres introduïm la fissura, violem el món a partir de la pregunta, a partir del distanciament. Però és que per altra banda, si ens comparem amb els déus, el nostre pensament tampoc pot ser pur o perfecte, perquè és constantment un assaig. Un assaig i error, un modelar, un intent. No som éssers omniscients, som éssers que ens fem preguntes. El problema de la formulació del novè manament, per mi, és que en el fons el que sembla que ens està dient és que no pensem. Perquè, si pensem, necessàriament pensarem de manera impura. Per tant, d'alguna manera, el que ens diu és: «Obeeix. No t'atreveixis a pensar coses que no seran perfectes. Simplement obeeix les ordres perfectes que t'estan donant». S'impossibilita el pensament, al capdavall. Per tant, la prohibició en l'àmbit del pensament em sembla totalment nociva i perillosa.

Partint d'aquesta noció de perill, un concepte que crec que hauria estat molt més útil seria, en comptes del binomi puresa-impuresa, el terme *pensaments perillosos*. Hem de poder pensar i no ens hem de preocupar de si el pensament és pur o impur. Però en canvi sí que hem d'atendre la possibilitat que hi hagi pensaments que siguin perillosos. I què és un pensament perillós? Doncs un pensament que pugui acabar transformant-se en una acció que sigui perjudicial, que pugui atemptar contra el benestar d'algun altre ésser, viu, mort, passat, futur. Aquí crec que és on té sentit l'educació. La manera en què ens hem d'educar els uns als altres no ha de ser ni prohibint el desig, ni alimentant-lo de forma desfermada per acabar en addicció. I l'educació tampoc ha de prohibir-nos pensar, o dir-nos el que hem de pensar. No: educar-nos vol dir ensenyar-nos a pensar, és a dir, a fer aquest assaig constant, però vigilant aquells pensaments que incorporen idees que poden derivar en accions, en mons, en institucions, en estructures que fan mal a algú.

Un pensament només és perillós quan es transforma en una acció perillosa? És a dir, si no arriba a ser acció, no arriba a ser perillós?

El perill d'un pensament perillós és que acabi esdevenint acció. Pot ser perillós tot i que no hagi esdevingut encara acció, perquè és ho és en tant que, com a idea, potencialment està atemptant contra la integritat d'algun subjecte o objecte. La situació ideal és que el puguem detectar abans que arribi a fer mal a algú. No crec que la solució sigui la prohibició, com tampoc ho és amb el desig: des de la religió es va intentar tallar-lo d'arrel com si no existís, i això no ha funcionat, perquè el foc hi és, i el foc és bo; el que passa és que s'ha de domar, en un sentit més aristotèlic. I pel que fa el pensament, el mateix: la solució no és fer veure que no pensem, sinó mirar allò que pensem i reflexionar a partir d'allò que pensem, per veure si alguns dels nostres pensaments són ofensius o poden ser-ho.

Sira Abenoza | Foto: Agus Izquierdo

El sistema en què vivim està construït sobre molts privilegis de molts col·lectius. Aquests col·lectius privilegiats que van anar bastint les institucions no necessàriament ho feien amb consciència del greuge que estaven provocant. I això ens passa a tots. Jo, en això, defenso la idea socràtica que sovint darrere del mal el que hi ha és una ignorància —potser no en el cent per cent dels casos, però molt, molt sovint, més del que pensem. Totes les teories de la conspiració atribueixen una sofisticació a la maldat que sovint no hi és. La gràcia és que puguem mirar el que pensem i que algú ens ajudi a veure que en el nostre pensament hi poden haver exclosos, hi poden haver damnificats. Aquest és l'esforç que està fent tot el moviment feminista i comunitarista: si mirem els marges, aconseguirem veure que potser en un pensament que està molt establert i que ens ha semblat inqüestionable en realitat hi havia un perill; un perill que ja s'ha executat amb tots els greuges històrics o que es pot executar en el futur. I és a partir de mirar-lo que en podrem prendre consciència i anar treballant-lo o esmenant-lo.

Tornant al tema del totalitarisme, m'ha semblat molt interessant que al llibre parlis d'aquesta barreja de control interior i exterior que es pot trobar al novè manament, perquè jo sempre l'havia pensat com una ordre d'autocontrol. És una barreja que es relaciona estretament amb el sentiment de culpabilitat.

Clar, el tema és que som éssers socials. En nosaltres sempre preval aquesta doble pulsió, que no és fàcil de suportar, entre la necessitat de comunitat, de reconeixement i d'amor i la necessitat d'autonomia, llibertat, etcètera. Estem condemnats a una contradicció que es va articulant de mica en mica a mesura que creixem: vull fer el que vull i, a la vegada, necessito del teu amor —això es veu molt en els menuts. **Freud** ho ha treballat molt bé: el Pare —que avui no cal que li diguem Pare, però per mantenir la terminologia freudiana— ens educa i ens introdueix manaments heretats culturalment. A partir d'aquesta introducció en forma d'ordre d'allò que podem fer i allò que no podem fer, assimilem que, per tal d'aconseguir amor, hem de respectar aquests manaments i castrar certs desitjos. De manera que, a mesura que anem creixent, anem incorporant aquests manaments que abans ens arribaven d'una veu aliena i ens els fem nostres. De mica en mica va creixent dins nostre una veu, el superjò, que és capaç de dir-nos allò que ens deia el Pare. Això crea una tensió permanent entre el «vull que el pare m'estimi» i el «vull fer el que em doni la gana», i ens dispara una culpa constant. Sempre ens sentirem culpables respecte al Pare o respecte al nostre desig.

És a dir, si jo soc bona i compleixo amb els manaments, hi haurà una tensió en mi, perquè probablement estaré impossibilitant determinats desitjos, i la castració d'aquests desitjos em generarà malestar i desig d'agressió respecte d'aquell que m'està castrant —per tant, desig d'agressió cap al Pare o cap a la cultura. Però aquest mateix desig d'agressió cap al Pare em generarà culpabilitat, perquè no puc voler agredir aquell que m'estima. Entraré en un cicle viciós en què, faci el que faci, sentiré culpa. Si agredeixo, sentiré culpa per haver agredit. Si no, també la sentiré pel fet de desitjar l'agressió.

Suposem que jo he decidit deixar de fumar, o començar una dieta bastant estricta. He decidit dur a terme una castració d'uns desitjos que és pesada de suportar —qualsevol exercici de domesticació del nostre desig, d'aquests habituals ara a començaments d'any, és molt pesat. Quan davant meu tinc algú que no ha decidit castrar-se en aquell àmbit, és fàcil que sigui cabrona i insuportable. Pensem en l'exfumador, com tracta els fumadors; o el que té una dieta alimentària molt estricta, com es comporta quan està davant d'una persona que s'està menjant una hamburguesa de quatre pisos. Aquesta agressivitat continguda, aquesta ràbia, té a veure amb el fet que jo vull ser pura i perfecta perquè m'estimin. Si veig davant meu algú que té la gosadia de no intentar ser pur i perfecte, l'agrediré perquè jo mateixa m'estic agredint, també. A més, és bastant probable que articuli el discurs de: «jo això t'ho dic perquè t'estimin, pel teu bé».

Si has après que has de ser pura, la resta també ho ha de ser. Només pots donar amor a qui tingui aquesta puresa.

Exacte. I llavors hi ha un cicle d'agressivitat i de totalitarisme. De totalitarisme perquè aquelles exigències que ens fem a nosaltres mateixos, que hem assimilat a mesura que ens hem fet grans, són mandats difícils de sostenir —el «malestar a la cultura» de Freud. I com que a mi m'emprenyen i em fan mal, castigaré qui gosi no seguir-los. Esdevenim castigadors tots plegats, i per tant totalitaris: el que no em consenteixo a mi, tampoc li consentiré a l'altre.

> Jo a mi no m'accepto la imperfecció, la impuresa; no m'accepto la vulnerabilitat, la lletjor, la necessitat. I com que a mi no me l'accepto, el mal que em faig a mi també li faig a l'altre. — Sira Abenoza

I al llibre parles també de com no només som culpables a nivell de pensament, sinó també estèticament.

Totalment, totalment. El novè manament té moltes derivacions. La noció d'impuresa que a Plató situàvem en l'ànima, avui l'hem extrapolat a tots els àmbits de la vida. L'obsessió per la puresa i la perfecció, que ens fa provocar estats totalitaris a l'hora de pensar, també té un impacte a tota la nostra dimensió estètica. Volem ser també perfectes i purs en allò visible. El gran problema, aquí, és que això és llavor de bona part de la malaltia mental —dels desordres alimentaris, etcètera— que hi ha especialment en l'adolescència i la joventut.

A més aquí es dona un còctel molt complicat, perquè a l'obsessió per la puresa estètica s'hi afegeix el fet que les imatges a què estem exposats són imatges d'éssers irreals, perfeccionats a partir d'una tecnologia. S'ajunten la set i les ganes de beure. Al capdavall, tot té a veure amb el fet que no acceptem que som animals i que som bruts i patosos. Volem assemblar-nos als àngels. Ens mirem al mirall i mai estem alçada d'allò a què ens han dit que hauríem de tendir, i anem alimentant el rebuig o el fàstic cap a nosaltres mateixos. Això explica els índexs terribles que hi ha d'autolesions i desequilibris mentals entre la població jove, però també en població d'edat més avançada, perquè en realitat l'obsessió per la perfecció està a tot arreu. El que és desastrós és que entrem en una cursa impossible, perquè de joves mai podrem tenir la imatge perfecta, però a més, de grans, estem condemnats a les arrugues, a la caiguda de la carn, als cabells blancs. És una cursa que estem condemnats a perdre. Més val acceptar des de l'inici que no cal apuntar-s'hi.

Sira Abenoza | Foto: Agus Izquierdo

Perquè el cos, com el pensament, és sempre impur.

Exacte. L'ésser humà és impur. Com que el món ha esdevingut molt anglosaxó, hem anat reforçant el puritanisme de la cultura victoriana, que es contraposa a una cultura com la francesa, on hi ha molts més autors que justament han explorat o han reivindicat la impuresa, la lletjor, la foscor. Crec, com Sartre, que viure és necessàriament embrutar-se les mans. Ha de ser així. Perquè, si no, el que se'n deriva és la malaltia social. Jo a mi no m'accepto la imperfecció, la impuresa; no m'accepto la vulnerabilitat, la lletjor, la necessitat. I com que a mi no me l'accepto, el mal que em faig a mi també li faig a l'altre. Un ésser brut, necessitat, vulnerable, en lloc de despertar-me la compassió, que en teoria és cap on ens hem d'educar, el que em desperta és el rebuig. Els manaments buscaven, probablement, que esdevinguéssim millors persones. Sense voler-ho, però, una part d'ells ens han empès a un autorebuig que jo crec que avui en dia està molt relacionat amb l'auge del racisme i la xenofòbia, i dels moviments polítics fonamentats en la divisió i l'exclusió d'aquells que estan en desgràcia.

Són manaments que estan molt presents al pensament occidental. El novè, ho expliques al llibre, apareix formulat

d'aquesta manera al cristianisme, però expressa idees que han estat tractades i alimentades per filòsofs al llarg de tota la història: Plató, Sant Agustí, Kant, el mateix Freud…

Estan molt, molt, molt salvatgement presents. Són unes arrels molt profundes que han anat mutant, i n'estem molt amarats. Abans de l'escriptura d'aquest llibre, malgrat que en bona part tots els autors amb qui treballo ja els tenia llegits, mai havia pres consciència de les implicacions que té l'obsessió per la puresa i per la perfecció; crec que és una obsessió que explica, en bona mesura, part de les patologies en què estem instal·lats.

Sira Abenoza | Foto: Agus Izquierdo

Fes-te subscriptor de Núvol

Suma't al digital de cultura i gaudeix d'un munt d'avantatges

Participa en sortejos setmanals i guanya llibres

Rep la revista anual en paper

Accedeix a la Biblioteca del Núvol

Aconsegueix descomptes culturals

Subscriu-t'hi ara!

Deu Manaments

Fragmenta

Sira Abenoza